

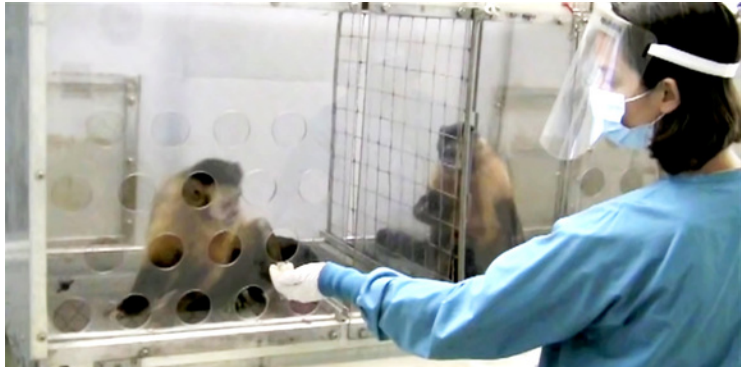
ADALET KAVRAMI

türlerden bağımsız adalet duygusu

Kapuçin maymunlarında adalet duygusunun gelişip gelişmediğini anlamak amacıyla De Waal, verili adaletsiz bir durumu maymunların kabul etmediğini ve adaletsizliğe karşı isyan ettiklerini deneyinde ortaya koyar.

Buna göre; maymunun bakıcısı, önce bir maymuna, bir nevi para yerine geçmek üzere küçük bir taş parçası verir. Maymun da taş parçasını, aldığı gibi iade eder. Bakıcı da karşılık aldığı bu hareketin ardından maymuna salatalık verir. Sonra aynı şeyi yandaki maymunla yapar. Her ikisi de salatalığı sorunsuz şekilde midelerine indirir. Daha sonra bakıcı sağdaki maymuna, en çok sevdiklerini bildikleri yiyecek olan üzümün verir. Sağdaki maymuna üzüm verildiğini gören soldaki maymun, bu sefer kendisine üzüm değil, salatalık verildiğini görünce, salatalığı yemez ve salatalığı kendisine veren bakıcısına fırlatır ve kafesini de sallayarak, ellerini deliklerden çıkarıp yere vurarak o da üzüm ister halde kendisine üzüm verilmemesini şiddetle protesto eder. Bakıcı sağdaki maymuna taş karşılığında ikinci defa üzüm verir. Bunu gören soldaki maymun yine bakıcısına taş verip, üzüm almak ister, ancak bakıcısı yine ona salatalık verir. Sağdaki maymuna üzüm verildiğini gören soldaki maymun çileden çıkar ve haksızlığa uğradığını düşünererek ve kafesini sarsarak buna isyan eder.

Bu deney, maymunlarda adalet duygusunun olduğunu ve haksızlığa rıza göstermedikleri ve haksızlığa karşı isyan ettiklerini gösteriyor.

Benzer haller, elbette insanlar arasında da var. İnsanların çoğu salatalığa rıza üretilip talim ederken, bir kısmı üzüm yiyor. Adaletsizlik halinin tezahürü; salatalığa talim eden insanlarla ya da bir azınlığın üzüm yediğinin bilinmesiyle kendini gösterir. Zira, her şeye karşın, insanlar, mevcut haksızlık hallerine karşı maymunlar kadar tepkisel değildirler. Peki, niçin bu böyle olabilir? Primat akrabalarımız kadar, biz insancıkların da doğuştan getirdiği belli bir adalet duygusu yok mudur? Öyleyse salatalığa talim edenler, niçin bu haksızlığa karşı isyan etmezler ve neden kapuçin maymunları gibi kafeslerine vurmazlar?

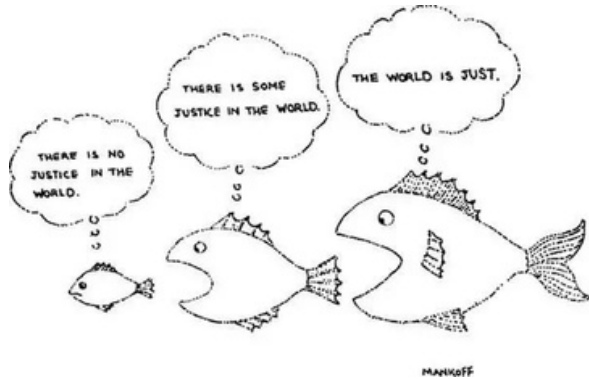
Haksızlığa uğramış bunca insan, kapuçin maymunlarını gibi, kendileri için kişiselleştirerek uyumlandıkları kafeslerine vursaydı, kafesler çoktan yıkılırdı. Adaletsizliğe uğramış insanların ezici çoğunluğu kafeslerini sarsmadıklarına göre, anlaşılın o ki; adaletsizliğin normal bir şey olduğuna, toplumsal ajanlarla birlikte kendi kendilerini ikna etme yolunda bir hayli yol almışlar.

Son moda teknolojilerden apartılmış deus ex machinalarıyla zaman ve uzama karşı sürdürdükleri kutsal savaşın galibi insanlar, çoğu zaman ezici miktarda bilgi ile karşı karşıya kalır ve bunun sonucunda da çevremizi anlamlandırmak için karar verme sürecimize rehberlik edecek ve sonuçları tahmin edecek bilişsel çerçeveler oluştururuz. Bizler için, hakkaniyetli, adil olan bir dünyada olma arzusu ve kuramı bu çerçevelerden biri olarak hizmetimizdedir. Eğer biri acı çekiyor ya da cezalandırılmışsa, o insanın bu tür bir durumu hak etmek için bir şey yaptığına inanmaya daha kolay rıza gösteririz.

adil dünya kuramı

Adil dünya kuramını "insanların dünyayı nasıl anlamlandırdığını anlamanın" bir yolu olarak formüle eden Lerner'in önermesine göre; insanlar kendilerini, dünyanın herkes için hak edilenin yaşandığını, iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırıldığı, adil bir yer olduğuna inanmaya hazırlamışlardır. İnsanlar, yaşam boyu karşılaştıklarının, kendi davranışlarına, yapıp-ettiklerine bağlı olduklarına inanmak isterler ve bu yanılsama içinde dünyanın adil bir yer olduğuna inanmaya gönüllü olarak dört elle sarılırlar.

İnsanlar, içinde yaşadıkları bu adil dünyada hak ettikleri şeylere sahip olacaklarına, öngörülmeleyen olayların kurbanı olmayacaklarına dair bir inanışın içinde geleceğe güvenle bakar ve uzun edimli planları hayata geçirmek için çalışmalar yaparlar. Bu inançsal varsayımın sayesinde dünyayı güvenli, kontrol edilebilir bir yer olarak algılayabilir ve akıl-ruh sağlıklarını koruyabilirler.

Dünyada, iyi insanların başına korkunç şeylerin ve kötü insanların başına iyi şeylerin geldiği çok açıktır. Bu durum hepimizi rahatsız eder. Bu durumda da kendimizi rahatlatmak için ne gerekiyorsa yapmak doğamızda vardır. Bunu bazen de zihinsel olarak yaparız. Bir durum, inançlarımıza meydan okunduğunda savunmaya geçmemize veya karşıt bilgileri geçersiz kılmanın yollarını bulmamıza bizi mecbur kılar. Zira çözümsüzlük üzerinden sonsuz bir keder hali, bizler için kolay kolay kabul edilebilecek bir duygu-durumu değildir.

Bu durum, sosyal psikolog Festinger tarafından bilişsel uyumsuzluk olarak adlandırılmıştır. Sonucunda bir kişi psikolojik olarak birbiriyle tutarlı olmayan çeşitli şeyler biliyorsa, elinden geldiğince onları daha tutarlı hale getirmeye çalışacaktır. Adil dünya kuramı, gücünü buradan almaktadır. Hayatın onlar için adil bir yer olduğuna duyulan inanış, bireyler için çevrelerine uyum sağlamayı olanaklı hale getirdiği için insanlar, bu inancı terk etme konusunda oldukça dirençlidirler, öyle ki; insanlar, dünyanın gerçekte adil ve düzenli olmadığını gösteren kanıtlar karşısında büyük sıkıntılar yaşayabilirler.

Dünyanın adil olduğu inancı, iyi ya da kötü ne yaşanırsa yaşansın bunun hak edildiği düşüncesine yol açmaktadır. Ödül, genellikle iyiliğin bir işareti olarak görülür. Kurama göre masum kurbanlar, insanların adil dünya ihtiyacını tehdit ederler. Bu tehditle baş edebilmek ve bu inancı koruyabilmek için kurbanı yardım etme gibi akılcı yolların yanı sıra; kurbanı suçlama ya da değersizleştirmek gibi bilişsel çarpıtmalar da kullanılabilir.

kendilik temsilindeki tercihler..

Kriz ya da acil durumlar karşısında hayatının risk altında olduğunu kişinin duygusal yönden inkâr etme kapasitesi kurtarıcı olabilir. Bebeğin acı verici deneyimlerle baş etme yolu erken dönemde tüm bunları reddetme edimiyle gerçekleşir. “..kabul etmezsem, olay olmamış olur!..” algısıyla kişi zihninde hayatın acı gerçeklerini görmezden gelerek bunu önemsiz hale getirebilir, fiziksel sınırları, kişisel zayıflıklarını hatta ölümlü olmalarını hayret verici bir şekilde inkar edebilirler; özsaygıları kırılan olan kişiler, hayatlarında başkalarına gelen herhangi bir olumsuz durumdaki sorumluluklarından kaynaklı rollerini görüp kabul etmekten kaçınmak için bulabildikleri tüm çarelere başvuracaklardır. Hemen suçlu hisseden ve yaptıkları hataların, bunları onarmaya yönelik çabalarla üzerinde duran kişilerden farklı olarak, narsisistik eğilimlerle güdülenmiş kişiler, hatalarından kaçarlar ve bu hataları ortaya çıkarabilecek kişilerden uzak dururlar.

Narsisistik kişilik örgütlenmesinden naşi, kusurları olmadığı ve başkalarına ihtiyacı bulunmadığı yanılısamaları zemininde olumlu değerlendirilen bir kendilik duygusu kurmaya çalışan birey insan için, suçluluk veya bağımlılık duygularını kabul etmesinin, çok utanç verici bir şeyleri açığa çıkaracağından korkmak muhtemeldir. İçten özür ve teşekkür ifadeleri, pişmanlık ve şükran duygularının davranışsal anlatımlarıdır; ancak yaşanan korkuların dehşetinden dolayı bu davranışlarından, başkalarıyla ilişkilerinin aşırı yoksullaşması pahasına kaçınma gerçekleşir ya da bunları yüzeysel bir şekilde yapılması edimiyle karşılaşılr.

İçten özür ve teşekkür ifadeleri, pişmanlık ve şükran duygularının davranışsal anlatımlarıdır; ancak yaşanan korkuların dehşetinden dolayı bu davranışlarından, başkalarıyla ilişkilerinin aşırı yoksullaşması pahasına kaçınma gerçekleşir ya da bunları yüzeysel bir şekilde yapılması edimiyle karşılaşılr.

Kişisel tarihimizi yazarken deneyimlenen kayıplar ya da eksikliklerin ikamesinde özne, kendi gerçeklik kurgusu içinde ötekiyle kurduğu ilişkide egonun narsisistik çekirdeğine uyumlu olarak ihtiyacını, gerek duyduğu kadarını alır, çiğner ve tükürür. Bu bağlamda kendi kişisel narsisistik yaralanmalarımızı fark ettiğimiz ölçüde bizler yeniye uyumlanabilecekken böylesi bir iç görüden nasibini almamış ve sürekli egosal reflekslerle harekete geçen, karşısındakini değersizleştirerek suçlayıcı bir tonda hesap soran ve bunu kendinde hak gören iktidar suretlerinde süreç tam tersi bir yönde işler.

Tüm bu işaretleme sürecinde bir toplumda ana-babalar, kurumlar, bilimin değersizleştirilmesi yaşanır ve ötekinin sendelemesi bizlerin de sendeletir. Ego şişmeye başlar. Öteki tarafından tanınmak için girdiğimiz rol, kestiğimiz poz bir süre sonra nesnesizliği doğurur.

Tüm bu işaretleme sürecinde bir toplumda ana-babalar, kurumlar, bilimin değersizleştirilmesi yaşanır ve ötekinin sendelemesi bizlerin de sendeletir. Ego şişmeye başlar. Öteki tarafından tanınmak için girdiğimiz rol, kestiğimiz poz bir süre sonra nesnesizliği doğurur. Seyircisiz kalma hali kolay katlanılır bir şey olmaz; siz istediğiniz kadar şovunuzu yapın, başlangıçta onarıcı olan şey drama dönüşür ve dram git gide derinleşir. İğdiş yaşağının reddiyesi, patolojik olarak gerçekleşir. Toplumsal Sözleşme'yi geçersiz saydığımızda bütün kurum ve kuralların alt üst edilmesini görürüz. Yasa ve yasakların zedelenmesi, haklar ve sorumlulukların değersizleşmesi ve adalet kavramlarındaki çöküş, sosyal ilişkilerimiz üzerinden artık doğuştan eksikliğin acısını anlamlandırmak için bulduğumuz bir kötü bulma derdinden uzakta bizleri, sağlam bir zemin bulamaz hale getirir. Yıkıma tanıklık etmenin kızgınlığı, hayal kırıklığı ve çaresizliğiyle merhamet ve şefkat gibi duyguların körelmesi, bunların hayatın her alanında görülmesi, uyumlandırma çabalarını engelleyebileceği ve değersizleştirilebileceği gibi burada, vakit kaybetmeden gereken; adam akıllı yasımızı tutup kendi acılarımızı sükünlele yaşayıp yıkımdan onarılması ve yeniden inşaat etme meselesidir bir an önce. Kimi kişisel hatalardan veya neden olunan zararlardan dolayı pişmanlık duymamız, kusurlarımız olduğunu kabul etmemiz; bize yardım eden birine şükran duymamız da, bizim de yardıma ihtiyacımızı kabul etmemize içkindir. Terentius'un dediği gibi; "..ben bir insanım; ve insana dair hiçbir şey bana yabancı değildir!.." böylesi bir algılayışın gelişimi bizlere yeni bir başlangıç sunacaktır.

